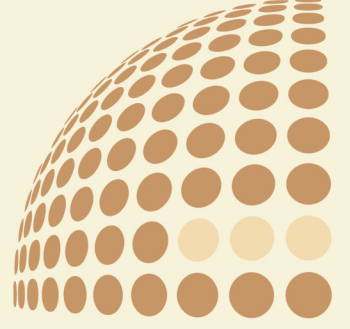

SETA ANALİZ

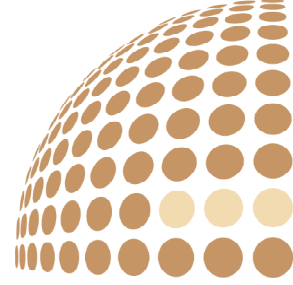
SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | www.setav.org | Ocak 2010

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA “EKSEN” TARTIŞMALARI: ÇOK KUTUPLU DÜNYA İÇİN YENİ BİR VİZYON

CENGİZ ÇANDAR

SETA ANALİZ

Sayı: 16 | Ocak 2010

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA "EKSEN" TARTIŞMALARI: ÇOK KUTUPLU DÜNYA İÇİN YENİ BİR VİZYON

CENGİZ ÇANDAR

İÇİNDEKİLER

EKSEN KAYMASI MI? | 4

TÜRKİYE'NİN ÇOK YÖNLÜ YAKLAŞIMI: KUZEYE, GÜNEYE, DOĞUYA VE
BATIYA UZANMAK | 5

İRAN VE İSRAİL ARASINDA TÜRKİYE'NİN POZİSYONU: STRATEJİK
İTTİFAKTAN BÖLGESEL LİDERLİĞE | 6

TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU'DA "YUMUŞAK GÜÇ" STRATEJİSİ: YENİ BİR
BÖLGESEL GÜÇ DOĞUYOR | 9

ÖZET

Batı dünyasının en saygın gazete ve dergilerinde Türkiye'nin Transatlantik sisteminden uzaklaşarak yüzünü Orta Doğu'ya dönmesi şeklinde bir eksen değişikliği içinde olup olmadığına dair hararetli bir tartışma var. Batı medyasında yoğun şekilde bu konuda yorum, makale ve köşe yazıları yayınlanıyor. Türkiye'nin dış politika yönelimine ilişkin bu ateşli tartışmayı dikkatle takip eden Türk liderler ise ısrarla mevcut pozisyonun devam ettiğinin altını çiziyorlar. Eksen kayması iddialarına karşı Türk liderlerin yaptıkları bu açıklamalara rağmen, Türkiye'nin kimliği ve dış politikada yönelimi hakkındaki tartışmalar hız kesmiş değil. Türk dış politikasında bir değişim süreci yaşandığı doğrudur. Ancak bu değişim süreci, Türkiye'nin Batı ile bağlarını kopararak bunların yerine Doğu ile yeni bağlar kurması olarak görülmemelidir. Yaşanan, daha çok Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile kaçınılmaz olarak ortaya çıkan güç kaymasının sonuçlarıdır ve yeni yüzyılın bir gerçeğidir.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA “EKSEN” TARTIŞMALARI:

ÇOK KUTUPLU DÜNYA İÇİN YENİ BİR VİZYON

EKSEN KAYMASI MI?

2009 yılının ikinci yarısından itibaren Batı dünyasının önde gelen gazete ve dergilerinde yoğun şekilde, Türkiye'nin Transatlantik sistemden uzaklaşarak, yönünü güneye (Orta Doğu'ya) ve doğuya (Asya'ya) çevirdiği, bir eksen değiştirme süreci içinde olduğu yönünde yorumlar, makaleler ve köşe yazıları yayınlanmaya başladı. Samuel Huntington'ın “medeniyetler çatışması” varsayımının küresel entelektüel söylemin başlıca konularından biri haline geldiği 11 Eylül sonrası dünyada, jeopolitik konumu açısından vazgeçilmez olan Türkiye'nin doğuya dönüşü, medeniyetler fay hattı üzerinde önemli bir tektonik kayma anlamına geliyordu. Nitekim Türkiye'nin yönü, batıdan doğuya, kuzeyden güneye bütün ülkelerde bir merak uyandırdı. 2009 sonbaharının başından beri aşağıdaki türden yazı başlıkları okumadığımız tek bir gün neredeyse geçmedi: “Batı Türkiye'yi nasıl kaybetti?”, “Türkiye Batı'yı terk ederse neler olur?”, “Türkiye: Artık bir müttefik değil”, “Türklerin Doğu'ya dönüşü”, “Türkiye'nin İran ve İsrail'e kaygı verici yaklaşımı”, “Yeni Türk lügati”, “Türkiye'siz bir NATO”, “Türkiye İran'ın dostu mu?”, “Doğu'ya doğru bir İslami merkez”, “Avrupa'da hayal kırıklığı: Türkiye Doğu'ya bakıyor”, “Türkiye ve Orta Doğu: Doğu'ya ve Güney'e bakmak.”

Bunlar Amerika'dan İngiltere'ye, Fransa'dan Almanya'ya kadar uzanan Batı coğrafyasında yayınlanan dergi ve gazete makalelerinin, düşünce kuruluşu raporlarının başlıklarından sadece birkaç örnek. Bu makalelerin tamamı, Türkiye'nin mevcut dış politika yönelimi hakkında Atlantik'in her iki yakasına hâkim olan duyarlılığın altını çizmektedirler. Aynı şekilde, bu analizlerin tümü, Türkiye'nin kendini yeniden konumlandığı ve Batı'dan uzaklaşarak ülkenin güneyine ve kuzeyine, özellikle Müslüman dünyasına doğru tarihi bir sapma gösterdiğine dair önyargılı bir sonuç içermektedirler. Bu

yargı, özellikle Avrupalılar arasında, Cumhuriyet Türkiye'sinin bazı ana prensiplerinin "Neo-Osmanlılık" ile değiştirildiği yönündeki bir algıdan kaynaklanmaktadır. Atatürk tarafından ortaya konulan ilkelere yıllardır bağlı kalmış Batı eğilimli seküler Cumhuriyet Türkiye'si ile Orta Doğu'da ve Doğu Avrupa'da 400 yıl hüküm sürmüş Osmanlı İmparatorluğu arasında belirgin bir zıtlık olduğunu kabul eden bu görüşler, Türkiye'nin mevcut dış politika girişimlerini, Osmanlıcı vizyonu canlandırmak şeklinde değerlendirmektedirler.

Türkiye'nin dış politika yönelimi sadece Batı'da değil, aynı anda ve eşit şekilde Orta Doğu'daki düşünce çevrelerinde ve medyada da merak uyandırmış durumdadır. Bölge mediasında, Türkiye Batı dünyasında var olandan tamamen farklı bir perspektifle ama aynı önemle yer almaktadır. Türkiye'nin "yeni duruşu" köşe yazarların çoğu tarafından takdirle karşılanmaktadır. Türkiye'nin geniş Orta Doğu'da yeni bir güç merkezi olarak çıkışı hakkında Arap ve Müslüman medyada yer alan bazı makale ve köşe yazılarının etkileyici başlıkları bunu anlamak için yeterlidir: "Bu yüzyıl Orta Doğu'da Türk yüzyılı olabilecek mi?", "Türkiye Müslüman dünyaya liderlik ediyor", "Türkiye'nin oynayacak bir rolü var", "Orta Doğu'da güç Türkiye ve İran'a doğru kayıyor", "Türkiye bölgesel arabulucu oluyor", "Türkiye bölgede arabuluculuk yapabilir ve yapmalıdır", "Daha fazla Erdoğanlara ihtiyacımız var", "Türkiye'nin yükselişi" ...

TÜRKİYE'NİN ÇOK YÖNLÜ YAKLAŞIMI: KUZEYE, GÜNEYE, DOĞUYA VE BATIYA UZANMAK

Türkiye'nin uluslararası arenadaki yönelimine ilişkin yapılmakta olan ateşli tartışmayı dikkatle takip eden Türk liderler, birbiri ardına yaptıkları açıklamalarda, Türkiye'nin pozisyonunun altını defalarca çizmişlerdir. Ekim 2009'da gerçekleştirilen ve önde gelen uluslararası uzmanların gelecek yirmi yıl için Türkiye'nin ekonomik ve politik beklentilerini tartıştığı *İstanbul Forum* toplantısında yaptığı açılış konuşmasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bu konuya değinerek Türk dış politikasında bir eksen kayması olduğu yönündeki iddiaları kabul etmemiştir. "Dış politikamızda bir eksen kayması söz konusu değildir. Siyasi iktidarımızın başında nerede duruyorsak orada durmaya devam ediyoruz" diyen Erdoğan, Türkiye'nin güneyinde ve doğusunda, "yakın çevresinde" artan etkisinin, aslında Avrupa Birliği'nin omuzlarından yük aldığını vurgulamıştır. Erdoğan konuşmasında, Avrupalı muhaliflerin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği ile Birliğin dünyanın en istikrarsız bölgesine komşu olacağı yönündeki argümanlarına da cevap vermiştir. Tarihin can alıcı bir dönemecinde Batı'nın hayati çıkarlarını korumak için Avrupa'nın bölgede hissedilen eksikliğine dikkat çeken Erdoğan, buna karşın Orta Doğu'da yeniden hayat bulan fonksiyonel bir bölgesel güç olarak Türkiye'nin bölgedeki stratejik avantajını ve bu anlamda Türkiye'nin AB için önemini yinelemiştir.

4 Kasım 2009'da Ankara'daki bir düşünce kuruluşunun açılış töreninde konuşan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, son zamanlarda yapılan yorumlara cevaben önemli bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Konuyu "Türkiye nereye gidiyor?" "Türkiye Doğu'ya

Türkiye'nin uluslararası arenadaki yönelimine ilişkin yapılmakta olan ateşli tartışmayı dikkatle takip eden Türk liderler, birbiri ardına yaptıkları açıklamalarda, Türkiye'nin pozisyonunun altını defalarca çizmişlerdir.

Türk yetkililerin bu konulardaki içten açıklamalarına rağmen, Türkiye'nin kimliği ve dış politika yönelimine ilişkin tartışmalar durulmamıştır. Tam tersine daha da hız kazanmıştır ve görünüşe göre yakın gelecekte de böyle olmaya devam edecektir.

mı gidiyor?" başlıkları çerçevesinde ele alan Gül, "Türkiye hangi istikametlere gidiyor, sanki Türkiye şaşırmış, denizin ortasında dalgalara göre sürüklenen bir ülke" sözleri ile yapılan yorumları eleştirmiştir. Bu yöndeki algılamaların yanlış olduğunu "Hiç böyle değildir. Türkiye'nin ne yaptığı bellidir. Türkiye, her yönde gayet dikkatli bir şekilde hareket ederek, aynı anda hem doğuya hem batıya hem kuzeye hem güneye, kısacası, her tarafa gitmektedir" sözleri ile ifade etmiştir. Gül, esas önemli noktanın Türkiye'nin değerlerinin hangi istikamette geliştiği meselesi olduğunu hatırlatarak, bu istikameti, demokratik değerler, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, şeffaflık, hesap verebilirlik, kadın-erkek eşitliği, serbest piyasa ekonomisinin işlerliği olarak tanımlamıştır. Gül'ün konuşması örtülü bir şekilde Türkiye'nin taşıdığı AB misyonunun yeniden bir teyididir. Ancak aynı zamanda, yakın bölgesinde artan etkisi anlamında Türk dış politikasının gelişmekte olan özerkliğini de doğrulamaktadır.

Türkiye'nin yeni dış politikasının "baş mimarı" sıfatını hak eden Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bu politikanın yol gösterici ilkesinin "neo-Osmanlılık" yerine "komşularla sıfır problem" olarak tanımlanması için büyük çaba göstermiştir. Zira "neo-Osmanlılık" gibi bir adlandırma, Türklerin içindeki imparatorluk mirasından gelen büyüklük duygularını okşayacak olsa da, yeni dış politikanın muhatabı olan bölge ülkelerinin bu politikayı yayılmacılık olarak algılamasına da neden olabilecektir.

Türk yetkililerin bu konulardaki içten açıklamalarına rağmen, Türkiye'nin kimliği ve dış politika yönelimine ilişkin tartışmalar durulmamıştır. Tam tersine daha da hız kazanmıştır ve görünüşe göre yakın gelecekte de böyle olmaya devam edecektir.

İRAN VE İSRAİL ARASINDA TÜRKİYE'NİN POZİSYONU: STRATEJİK İTTİFAKTAN BÖLGESEL LİDERLİĞE

Türkiye'nin kendi bölgesinde aktif bir dış politikaya yönelmesi (kimilerine göre ise yönünü kaybetmesi) ile kopan gürültünün fitili, ABD ve NATO'daki Avrupalı müttefiklerinin nükleer programından dolayı İran'ı köşeye sıkıştırmaya çalıştıkları bir dönemde, Türkiye'nin İran ile flört ettiği görüntüsünü vermesi ve ayrıca İsrail ile ilişkilerinin özünden değiştiğinin gözlenmesi ile ateşlendi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemi, Davos'ta Şimon Peres ile arasında geçen sert tartışmanın ardından Türk hükümetini cezalandırmak için bekleyen ABD'deki Türkiye karşıtlarına ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğini bloke etmek için meşru gerekçe arayan Avrupalılara malzeme sağladı. Türkiye ile İsrail ilişkilerindeki tedrici bozulma, çoğunlukla Başbakan Tayyip Erdoğan'ın duygusallığı ile açıklanmak isteniyordu. Başbakan Erdoğan'ın ortaya koyduğu duygusallığa kanıt olarak Başbakan'ın İsrail'in Gazze'de saldırısı üzerine Davos'ta Şimon Peres'e yönelttiği hararetli sözler gösteriliyordu. Dolayısıyla, Orta Doğu'da Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlığın düzeltilemez şekilde hasar gördüğüne inanmak istemeyen Türkiye, İsrail ve ABD'deki pek çok yorumcu, ilişkilerin kaçınılmaz olarak düzeleceği beklentisi içindeydiler. Türk topraklarında yapılacak NATO hava tatbikatına İsrail'in katılımının Türkiye tarafından önlenmesi ve bu nedenle ABD ve İtalya'nın katılmaktan vazgeçmesi üzerine tatbikatın iptal edilmesi, Türkiye ile İsrail arasında-

ki ayrılıkların zannedilenden daha derin olduğunu gösterdi. Başka bir deyişle, sorun iddia edildiği gibi Tayyip Erdoğan'ın duygusal çıkışlarıyla açıklanabilir olmanın hayli ötesindeydi.

1990'larda zirveye çıkan iki ülke arasındaki güçlü ilişki, "stratejik" olarak tanımlanmıştı. Ancak bu konjonktürel bir yakınlığı ve Türkiye'nin bölgesel güç konumunu elde etmesi halinde, İsrail ile ilişkilerinin hiç değişikliğe uğramadan kalabilmesi imkânsızdı. Bugün bazı Amerikalı ve İsraili kaynaklar "stratejik ittifak"ın bozulmasına ilişkin Türkiye'ye yönelik düşmanca değerlendirmeler yapıyorlar. Ancak bunun yanında Alon Ben-Meir gibi konuya iyi niyetli ve mantıklı yaklaşanlar da var. Ben-Meir, "Türkiye'nin gelecekteki liderlik kabiliyeti, biri ile ikili ilişkisini diğerine değişmeden, İran, Suriye, İsrail, Rusya ve Yunanistan gibi yakın komşularıyla, farklı komşu bölgelerdeki güçlerle, ilişkilerini dengeleme kapasitesine bağlıdır"¹ değerlendirmesini yapıyor. Bu önerme doğru olmakla birlikte, küresel ve bölgesel yansımaları olan ve güç ilişkilerinde özellikle Orta Doğu'da yavaş yavaş gerçekleşmekte olan yapısal değişikliği kavramakta yetersiz kalıyor. İsrail bölgede artık daha önceden olduğu gibi bir güç değildir. 2006 yılında İran'ın uzantısı olarak gördüğü Hizbullah'a karşı Lübnan'da açtığı savaş ve 2008 Aralık ayında Gazze'de kalkıştığı macera, İsrail'in askeri gücünün sınırlarını çizmiştir. Ayrıca, bu iki savaş, kendisine uzun süre belirli ölçülerde uluslararası alanda siyasi manevra alanı sağlayan ahlaki üstünlüğünü de İsrail'in elinden almıştır. Bu savaşların sonunda İsrail, bölgesel bir aktör seviyesine inmiştir.

Bir yandan bölgesel ve uluslararası alanda Türkiye öne çıkarken, diğer yandan bölgede ve uluslararası siyasi arenada radikal ve dramatik değişiklikler gerçekleşirken, Türkiye - İsrail ilişkilerinin yapısal bir değişikliğe uğramadan eskisi gibi kalması mümkün değildir. Bunun nedenlerinden biri de, İsrail'in 2006 ve 2008'de yürüttüğü saldırı savaşlarının sonuçlarıdır. Türk-İsrail stratejik ortaklığının ateşli savunucularından biri olan İsraili Efraim İnbar'ın bu konuya ilişkin yaptığı değerlendirmeler, bu bağlamda bazı doğrular barındırmaktadır:

1990'larda, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, Kemalist Türkiye İran, Irak ve Suriye'den yükselen meydan okumalar karşısında birleşmek için Orta Doğu'da kendine ortaklar aradı. İsrail bunun için mükemmel bir seçimdi. Türkiye'nin tehdit değerlendirmelerini paylaşıyordu ve dünyanın yeni hegemonik gücü ABD'nin nüfuzu altında, güçlü, Batı yanlısı bir ülkeydi. Ayrıca Kudüs, Ankara'nın Kürt isyanına karşı savaşı nedeniyle Batı'nın bu NATO müttefikine satmakta isteksiz olduğu askeri teknolojiyi sağlayabilirdi. Akabinde, İsrail ile ilişkiler ekonomik, diplomatik ve askeri olarak gelişti. İsrail için Ankara ile kurulan yakınlık, ABD ile ilişkilerinden sonra ikinci sırada yer alıyordu. Ama uluslararası koşullar değişip, ulusal çıkarların yeniden tanımlanması ile ilişkiler soğudu ve hatta uluslararası ayrılıklar yaşandı. İsrail, önemli bir bölgesel aktör olarak Türkiye ile güçlü ilişkileri devam ettirme arzusunu tutarlı şekilde sürdürürken, Türkiye'nin uluslararası arenada ve yurtiçinde içinde bulunduğu şartlar değişti ve bu, iki ülke arasındaki bugünkü gerilimi başlattı²

Bölgesel ve uluslararası alanda Türkiye öne çıkarken, Türkiye ile İsrail ilişkilerinin yapısal bir değişikliğe uğramadan eskisi gibi kalması mümkün değildir.

1. Alon Ben-Meir, "Mending a strained alliance", *The Jerusalem Post*, October 28, 2009.

2. Efraim İnbar, "Turkey's strategic partnership with Israel jeopardized," *The Daily Star*, October 28, 2009.

Hiç bir şey Türkiye'nin doğulu komşuları ile yeni bir eksen kurmak için Batı ittifakını terk ettiği şeklinde özetlenebilecek bir eksen kayması veya siyasi tutum değişikliği içinde olduğu izlenimini uyandırmamaktadır.

Inbar'ın değerlendirmesi, Türkiye ile İsrail arasındaki çatlağın gerçek boyutunu anlamak için önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu yerinde yaklaşımlara karşın, Batı dünyasında düşmanca söylemlerde bulunan İslamofobik yazarların ve uluslararası ve bölgesel boyutta devam etmekte olan yapısal değişiklikleri kavramada başarısız olanların sayısı hiç de az değildir. Zamanın değiştiğini kabul etmek gerekir. Bugün, Türkiye-İsrail ilişkilerinin parametrelerini değiştiren bir paradigma kayması söz konusudur. İki ülke arasındaki ilişkiler zaten hiç bir zaman stratejik olmadığı gibi bundan sonra da olmayacaktır.

Bu arada, Erdoğan'ın İran'a yönelik uzlaşımçı bir politika izlediğine ilişkin eleştirel nitelikte iddialar ortaya atılmasına karşılık, aslında Türkiye'nin İran ile ilişkilerinin doğası da İsrail ile ilişkilerinden farklı değildir. Türkiye'nin İran'la da hiç bir zaman stratejik işbirliği olarak tanımlanabilecek bir ilişkisi olmamıştır ve olmayacaktır da. Tarihe baktığımızda, İran ve Türkiye ilişkileri, 2000 yıl geriye uzanan, her ikisi de imparatorluk geçmişine sahip iki komşu ve bölgesel güç ilişkileridir. Jeopolitik başta olmak üzere bir dizi başka faktör, Türkiye ve İran'ın aynı eksende yer alarak bir ortaklık kurmalarına izin vermez. 1950'lerin kısa ömürlü Bağdat Paketi ve bunu halefi CENTO çerçevesinde iki ülkenin ortak güvenlik sistemleri içinde bulunmuş olmaları, sözünü ettiğimiz postülanın zeminini ortadan kaldırmaz.

Bununla beraber, bu tip tarihi ve jeopolitik olgular, iki ülkenin iyi komşuluk ilişkilerinden yararlanmalarını ve 1639 yılına dayanan, dünyanın en uzun süreli, değişmeden kalan ortak sınırlarını karşılıklı toprak talebi olmadan, sorunsuz biçimde paylaşmalarını da engellememektedir. Ayrıca, iki ülke arasındaki güçlü ticari bağlar paylaşılan en önemli ortak çıkarlardır.

Türkiye, İran'ın uluslararası sistemle bütünleştirilmesini, küresel barışı gerçekleştirmede atılması gereken en önemli adım olarak değerlendirmektedir. Kendisini, coğrafi ve kültürel bağlar nedeniyle İran ile ilişki kurmak için en uygun ülke olarak gören Türkiye, böylesi zorlu bir misyonu yüklenmek için gerekli özgüvene de sahiptir. Orta Asya'ya uzanan ticaret yollarına erişimi ve gelecekteki enerji geçiş güzergâhları açısından İran'ın önemini farkında olan Türkiye'nin İran ile ilişkileri geliştirmesinin ardında güçlü doğal çıkarlar yatmaktadır. İki ülke arasında ticaret hacmi, şu anda 10 milyar dolardır ve kısa bir zaman zarfında iki hatta üç katına çıkma potansiyeline sahiptir.

Türkiye'nin İran ile sürdürmekte olduğu ilişkileri takip edenlerin, Türkiye'nin siyasi eylemleri ile İran nükleer meselesi konusundaki söylemi arasında bir boşluk olduğuna dair algıları belli bir dereceye kadar doğru olabilir. Bununla birlikte, hiç bir şey Türkiye'nin doğulu komşuları ile yeni bir eksen kurmak için Batı ittifakını terk ettiği şeklinde özetlenebilecek bir eksen kayması veya siyasi tutum değişikliği içinde olduğu izlenimini uyandırmamaktadır. Aksine, Türkiye kendine güvenle 5+1 Grubunun dışarıda bıraktığı veya cevap veremediği ihtiyaçları üstlenmektedir. Türkiye'nin kendine yüklediği İran nükleer meselesi konusundaki misyonunda başarılı olup olamayacağı belirsizdir. Ancak bu gayret, hiç bir şekilde Türkiye'nin, anlaşmazlığı barışçıl siyasi uzlaşma ile çözme yönündeki uluslararası çabalardan ayrı bir yol izlediği anlamına gelmez.

Türkiye'nin İsrail'i, kendi topraklarında gerçekleşecek olan NATO manevrasının dışında bırakmasının amacı, temelde İsrail'in İran karşıtı savaş söylemini sindirmek ve özellikle bazı İsraili yetkililer tarafından ifşa edildiği üzere, İsrail'in, nükleer programın gerçekleşmesini önlemek için İran'a saldırmaya ilişkin niyetleri önlemeye yöneliktir. Ayrıca Türk topraklarında yapılacak bu tip bir askeri tatbikat içinde İsrail'in yer almasına izin vermenin, Türkiye'nin İran ile kurduğu nükleer sorununu askeri olmayan şekilde çözmeye yönelik ilişkileri baltalayacak olduğu da unutulmamalıdır.

TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU'DA "YUMUŞAK GÜÇ" STRATEJİSİ: YENİ BİR BÖLGESEL GÜÇ DOĞUYOR

Türkiye, sadece Orta Doğu'da, daha geniş anlamda Pakistan'ı ve Afganistan'ı içine alan bu coğrafyadaki stratejik denklem içinde değil, aynı zamanda Türkiye'nin "yumuşak gücü"nü göstermeye ve genişletmeye başladığı bu bölgeye büyük önem veren uluslararası sistemin tümü açısından da yeni bir oyuncudur. Türkiye, uluslararası politikanın bu en çalkantılı bölgesinde yeni ortaya çıkan bir güç olarak, doğuda İran, batıda İsrail şeklinde iki karşıt kutup üzerine kurulu Orta Doğu'nun siyasi denklemini bozma potansiyeline sahiptir.

Türkiye, Ekim 2009'da bir hafta içinde Suriye ile 40, Irak ile 48 anlaşma imzaladı. Aralık 2009'da Tayyip Erdoğan'ın gösterişli Şam ziyaretinde Suriye ile imzalanan anlaşma sayısı 51'e çıktı. Anlaşmalar içerikleri itibari ile güvenlikten ulaştırmaya, çevreden ticarete çok geniş bir çeşitlilik arz etmektedirler. Avrupa'dan Basra'ya, Körfez'e ve Bahreyn'e uzanan, Suriye ve Ürdün topraklarından geçip Suudi Arabistan'ın Kızıl Deniz kıyısındaki Hicaz bölgesine kadar ulaşan demiryolu projesini de kapsayan anlaşmalar, çoğunlukla ekonomik ve ticari nitelik taşımaktadırlar. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin gelecekteki iddialı projeleri arasında, yakın bölgesinde petrol ve doğalgazın taşınması için boru hatlarının inşası yer almaktadır.

Türkiye'nin dinamizmi aynı anda, Doğu Akdeniz ülkelerini, eski Mezopotamya topraklarını ve Orta Doğu'nun kalbini içine almaktadır. Burada akılda tutulması gereken önemli noktalardan biri, ABD işgali ardından Irak, İran etkisi altına girerken, Suriye'nin de İran için ana ortak haline gelmiş olduğu gerçeğidir. Ankara'nın bu dengeleri gözetmesi gerekmektedir. Türkiye, doğudaki komşusu ile arasında kutuplaşmaya yol açmadan, İran'ın bölgedeki nüfuz alanını "yumuşak güç" yaklaşımı ile yerinden oynatma potansiyeline sahiptir. Böylesine büyük bir misyon, İsrail ile diğer bölgesel aktörlerin aleyhine işleyecek türden çok özel bir ilişki sürdürülürken yerine getirilemez. Bu ancak, Mısır ve Suudi Arabistan gibi Sünni aktörlerin çekilmesi ile doğan boşluğu doldurabilecek ve bölgede İran'ı dengeleyecek bir güç olarak davranmakla mümkün olabilir.

Irak Savaşı'nın ardından İran'ın ve İsrail'in siyasi entrikalarına açık hale gelen bölgede, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik bir güç ve dürüst bir diplomatik arabulucu olarak ortaya çıkışını, Batı'dan uzaklaşmak ve Müslüman ülkelere yaklaşmak olarak görmek

Türkiye, Doğu'da İran, Batı'da İsrail şeklinde iki karşıt kutup üzerine kurulu Ortadoğu'nun siyasi denklemini bozma potansiyeline sahiptir.

“Eksen kayması”
iddiasının üzerine
“İslamcı” veya
“neo-İslamist”
gibi etiketler
yapıştırmanın ve
bunu Türkiye’de
işbaşında olan
hükümetin
ideolojisinden
kaynaklanan bir
yön değişikliği
olarak öne
sürmenin asıl
kendisi ideolojik
niyetler taşıyan bir
suçlamadır.

çok yanlış bir kanaati ifade etmektedir. Bu “eksen kayması” iddiasının üzerine “İslamcı” veya “neo-İslamist” gibi etiketler yapıştırmanın ve bunu Türkiye’de işbaşında olan hükümetin ideolojisinden kaynaklanan bir yön değişikliği olarak öne sürmenin asıl kendisi ideolojik niyetler taşıyan bir suçlamadır.

Aşağıdaki hususlar, Türkiye’nin uluslararası arenada özerk bir bölgesel güç olarak ortaya çıkışını hazırlayan gerekçeleri açıklamaktadır:

1. ABD’nin Irak savaşındaki başarısızlıkları nedeniyle Amerikan etkisinin bölgede gerilemesi ve bölgede var olan bu yöndeki yaygın kanı,
2. Avrupa’nın yokluğu ve/veya AB’nin kendi arka bahçesi olarak gördüğü bölgedeki politikasının başarısızlığı,
3. 2003’teki işgali takiben Irak’taki Sünni hâkimiyetinin yıkılması ve bunun yol açtığı bir zamanlar bölgedeki en sıkı Amerikan müttefikleri olan Mısır ve Suudi Arabistan’ın bölgedeki güç kayıpları ve bu durumun bölgeyi Şii İran’ın nüfuzuna daha da açık hale getirmesi,
4. Türkiye’nin büyüyen ekonomik gücü ile dünyadaki en büyük 15, Avrupa’daki 7. ekonomi haline gelmesi ve G-20 üyesi olacak şekilde yükselmesi,
5. Türkiye’nin AB çıpası sayesinde devam eden modernleşmesi. AB çıpasıyla bağlantılı bu modernleşme sürecinde, Türk demokrasisinin İslami kökenden geldiği ileri sürülen bir partinin iktidara gelmesi ve iktidarda kalmasını taşıyacak olgunluğa eriştiği ispatlanmıştır.
6. AK Parti hükümetinin demokratik süreç içinde başarılı bir şekilde iktidara yükselişinin Müslüman toplumlar, kamuoyu ve özellikle Arap dünyası gözünde Türkiye’yi emsal alınacak bir ülke haline getirmiş olması. Türkiye, çoğunluğu Müslüman bir toplum olarak, bu siyasi özellikleriyle 11 Eylül sonrasındaki uluslararası sisteme olumlu katkıda bulunmuştur.

Yukarıda yapılan tespitleri destekler şekilde Paul Salem tarafından Al-Hayat gazetesinde kaleme alınan bir makalede kayda değer değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Türkiye Orta Doğu’daki tek modern ülke. Fonksiyonel ve demokratik bir siyasi sistemi, üretime dayalı bir ekonomisi var ve din ile laiklik, inanç ile bilim, bireysel ile kolektif kimlik, milliyetçilik ile hukukun üstünlüğü vs. arasında işleyen bir denge yakalamış durumda. Fas’tan Pakistan’a, bölgedeki hiç bir ülke bu şekilde başarılı olmuş değil. Gelecek İran, Mısır ve diğer Arap ülkelerinde değil ama Türkiye’de olabilir. Bu dönem, bölgede köklü bir tarihe sahip büyük Sünni bir ülke olması hasebiyle, Orta Doğu’da Türk yüzyılının başlangıcı olabilir. Türkiye’nin doğuya açılımının ana etmeni aynı zamanda ekonomiktir. Hızlı ve bir trilyon dolara yaklaşan GSYİH’lik büyüyen bir ekonomi ile Türkiye’nin acil ihtiyaçları bulunmaktadır. Büyümesini besleyecek artan sayıda uzmanları ve yükselen enerjisi için yakınındaki pazarları garanti altına alması gerekiyor. Avrupa tecrübesine yakınlığı sayesinde, ulusal çıkarın ciddi şekilde bölgesel istikrar ve geniş bölgesel pazarlar ile bağlantılı olduğu öğrendi. Son on yıldır sürdürdüğü dış politikası aktif olarak her yönde istikrar ve işbirliği arayışına dayanıyor.³

Abdullah Gül'ün "Türkiye'nin ne yaptığı bellidir. Türkiye, her yönde gayet dikkatli bir şekilde hareket ederek, aynı anda hem doğuya hem batıya hem kuzeye hem güneye, her tarafa gitmektedir" derken söylemek istediği muhtemelen yukarıdaki satırlardır. Türkiye'nin "hem doğuya hem batıya hem kuzeye hem güneye, kısacası her tarafa" doğru hareketine daha geniş ve fütürist bir açıdan bakılabilir. Eksen kaymasından söz edilecekse, bu, Türkiye'nin Batı ile bağlarını kopararak bunların yerine geniş anlamdaki Orta Doğu'da yer alan Müslüman ülkeler ile yeni bağlar kurması olarak anlaşılmalıdır. Daha ziyade, dünyadaki güç merkezinin değişmekte olmasını, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin kaçınılmaz sonucu ve yeni Millenium'un (binyıl) bir olgusu olarak açıklamak anlamlı olur. Nitekim akli başında kişiler, böyle bir güç transferinin Avrupa-merkezlikten Asya-merkezliliğe; Atlantik'i değil Pasifik'i zemin alan bir uluslararası sisteme doğru olacağını öngörmüşlerdi.

Avrupa'daki az sayıdaki stratejik düşünürlerin başında gelen, eski Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer bu durumu şu şekilde açıklıyor:

Kasım 1989'daki o gün, sadece Soğuk Savaş döneminin sonunu değil, aynı zamanda yeni bir küresel dalganın başlangıcını işaret ediyordu. Bu yeni dünya düzeninin asıl galipleri küresel ekonomik ve siyasi gelişmelerin gidişatında gittikçe daha belirleyici olan gelişmekte olan büyük ülkeler, başta Çin ve Hindistan idi. G8, tarih tarafından Batılı endüstriyel ulusların bir kulübü olarak devre dışı bırakıldı ve yeri, yeni dünya düzeninde güç dağılımının G2 (Çin ve ABD) formülünün üstünü örten G20 tarafından dolduruldu. Tüm bu değişimler, gelecek yirmi yıl içinde muhtemelen 400 yıllık Avrupa-merkezçiliği (Euro-centrizm) sona erdirecek Batı'dan Doğu'ya, Avrupa ve Amerika'dan Asya'ya dramatik bir güç transferini yansıtmaktadır.⁴

Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel arenadaki mevcut pozisyonu, kendini geleceğin dünyasına adapte etmek olarak değerlendirilebilir. Avrupa Birliği ile entegrasyon yolunda Türkiye'nin önüne engeller çıkartıldıkça ve Türkiye, AB'nin ana eksenini oluşturan bu ülkeler tarafından küçük görüldükçe, her yöne doğru yürüttüğü bu açılıma dair dışa vurulan endişeler meşruluğunu kaybetmektedir.

Karşılıklı olumsuz yargılar bir yana, Türkiye'nin dışa doğru hareketinde, Avrupa doğrultusu hiçbir zaman denklemde bir değişken olmamıştır. Tarih boyunca bu bir sabit değer olarak kalmıştır. Bunun bir nedeni de, Türkiye'nin Doğu Roma'nın mirasçısı olmasıdır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "Türkiye'nin dış politika çabalarını anlamak isteyenler, eğer bugünkü Türk karar alıcıların koltuklarında Romalılar otursalardı ne yaparlardı diye düşünmeli" sözü üzerinde durulmalıdır. Türkiye bugün dış politikada ne yapıyor, ne yapmak istiyorsa; Roma onu yapardı, onu yapmak isterdi.

Anlatılmak istenen budur.

Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel arenadaki mevcut pozisyonu kendini geleceğin dünyasına adapte etmek olarak değerlendirilebilir.

4. Joschka Fischer, "Winners and Losers of 1989", *Guardian*, November 7, 2009

Batı dünyasının en saygın gazete ve dergilerinde Türkiye'nin Transatlantik sisteminden uzaklaşarak yüzünü Orta Doğu'ya dönmesi şeklinde bir eksen değişikliği içinde olup olmadığına dair hararetli bir tartışma var. Batı medyasında yoğun şekilde bu konuda yorum, makale ve köşe yazıları yayınlanıyor. Türkiye'nin dış politika yönelimine ilişkin bu ateşli tartışmayı dikkatle takip eden Türk liderler ise ısrarla mevcut pozisyonun devam ettiğinin altını çiziyorlar. Eksen kayması iddialarına karşı Türk liderlerin yaptıkları bu açıklamalara rağmen, Türkiye'nin kimliği ve dış politikada yönelimi hakkındaki tartışmalar hız kesmiş değil. Türk dış politikasında bir değişim süreci yaşandığı doğrudur. Ancak bu değişim süreci, Türkiye'nin Batı ile bağlarını kopararak bunların yerine Doğu ile yeni bağlar kurması olarak görülmemelidir. Yaşanan daha çok Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile kaçınılmaz olarak ortaya çıkan güç kaymasının sonuçlarıdır ve yeni yüzyılın bir gerçeğidir.

Cengiz ÇANDAR

1970 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Diplomasi ve Dış Münasebetler Bölümünü bitirdi. 1976'da Vatan Gazetesi'nde dış haberler şefi ve dış politika yorumcusu olarak gazeteciliğe başladı. Türk Haberler Ajansı, Cumhuriyet, Hürriyet, Güneş, Sabah, Yeni Şafak ve Referans'ta çalıştı. 1 Eylül 2008'den beri Radikal gazetesinde yazılarına devam etmektedir.

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Reşit Galip Cd. Hereke Sokak No: 10
GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.405 61 51 | Faks : +90 312.405 69 03
www.setav.org | info@setav.org

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org